
Szczecin-Podzamcze, kwartał 12, wykopy 24-27, AZP 30-5

Informator Archeologiczny : badania 32, 200-204

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

rozpoznanie zabudowy 3 kolejnych poziomów osadniczych. Wydobyto nadspodziewanie dużo materiału ruchomego - przede wszystkim ceramiki, ale i w pozostałych asortymentach uzyskano ciekawe okazy. Przeprowadzono w tym sezonie stosunkowo dużo analiz dendrochronologicznych. Na ich podstawie musimy nieco zweryfikować dotychczasowe ustalenia chronologiczne wykonywane poprzez pobieżną analizę materiału ruchomego i odniesienia stratygraficzne. Pewne zeszloroczne sugestie sygnalizowane analizą numizmatyczną skarbu monet znalazły potwierdzenie w wynikach dendrochronologicznych. Dlatego też w odniesieniu do wszystkich 3 poziomów przebadanych w tym sezonie, stwierdzić należy, iż ich chronologię należy odnieść do okresu około połowy XI wieku, a nie jak dotychczas uważaliśmy, na sam początek wieku XI. Oczywiście ma to konsekwencje w stosunku do ustawienia chronologicznego warstw, które eksplorować będziemy w sezonie następnym.

Poraz kolejny stwierdzamy, że terenowe badania archeologiczne na takich stanowiskach jak Podzamcze w Szczecinie dostarczają bogatego materiału ruchomego (przede wszystkim ilościowo, ale także i jakościowo). Wszystko to należy poddać odpowiednim zabiegom technicznym (umycie, oznakowanie, segregacja, inwentaryzacja, rysowanie itp.) i konserwacyjnym, które w różnym zakresie dotyczą różnych surowców. Uzupełnieniem jest dokonanie zadokumentowania rysunkowego, fotograficznego i opisowego. Jednocześnie pozwalają na dość szerokie analizy przestrzenno-urbanistyczne. By były one poprawne, to oprócz wykonywanych np. analiz dendrochronologicznych powinny być wykonywane także inne, w tym przede wszystkim analiza materiału ceramicznego i kostnego.

SZCZECIN-Podzamcze, kwartał 12, wykopy 24-27, AZP 30-5

Badania wykopaliskowe, przeprowadzone w okresie od czerwca do początku października 1997 roku i w styczniu 1998 roku, przez mgr. mgr. Eugeniusza Wilgockiego, Sławomira Słowińskiego oraz mgr Annę Uciechowską-Gawron (Pracownia Archeologiczna Zamku Książąt Pomorskich). Finansowane przez Spółdzielnię Mieszkaniową „Podzamcze”.

Badania były kontynuacją prac z 1996 roku, kiedy to po odgruzowaniu terenu rozpoznano relikty zabudowy murowej i stratygrafię osadnictwa oraz przystąpiono do badania obwałowań obronnych na północ od ul. Opłotki. W wykopie nr 18. odsłonięto wówczas skraj południowy wału. Skłoniło to nas do poszerzenia pola obserwacji i założenia wykopu nr 24 na północny-wschód od 18, w celu dokładniejszego rozpoznania konstrukcji, przebiegu i chronologii umocnień. Na rozwiązaniu tych problemów skoncentrowano się w badaniach tegorocznych, poszerzając wykop 24 na północ - obecnie osiągnął on wielkość 3 x 10 m. Starano się również określić chronologię początków osadnictwa na tym terenie.

Jednocześnie prowadzono nadzór nad wykopami budowlanymi dokumentując kolejne fragmenty zabudowy murowej i warstwy z nimi związane - wykopy: 25 usytuowany wzdłuż muru W w budynku Kurza Stopka 3-4 i 25A w podwórku tego samego budynku, obok muru granicznego z posesją Opłotki 2.

Odsłonięto również i przebadano latrynę drewnianą w podwórku posesji Nowy Rynek 5, przy murze granicznym z posesją Kurza Stopka 3-4.

Początki osadnictwa na tym terenie należy datować na okres około połowy XI w.

W wykopie 24 calec osiągnięto na głębokości - 4, 70 do - 5,00 m. ppm. Na warstwie piasku znajdowała się około 30-centymetrowa warstewka iłku mulistego. Charakter znalezionych tu skorup małż i ślimaków świadczy, iż w tym miejscu przez dłuższy czas występowało zastoisko wodne o czystej wodzie, raczej niemające połączenia ze strumykiem spływającym wzdłuż ulicy Opłotki do Odry, którego istnienie poświadczają geolodzy. Zastoisko to z czasem zostało zniwelowane i zasypane przez warstwy piasku z mierzwą, płatami gliny, szczątkami drewna, kamieniami (warstwy XXVII o miąższości 80-140 cm; XXVI od 40 do 190 cm; XXV około 60-70 cm). Warstwy te zawierały bardzo liczny materiał zabytkowy, (kości, ceramikę i przedmioty codziennego użytku) który datowany jest wstępnie na około połowę XI wieku. Trudno dociec, czy proces ten odbywał się w sposób naturalny podczas użytkowania terenu na południe od podgrodzia przez jego mieszkańców; czy też został on przygotowywany z myślą o przyszłym wykorzystaniu pod budowę obwałowań.

W części północnej i północno-wschodniej wykopu, wzdłuż profilu E, odsłonięto szereg wbitych pali o średnicach 10-15 cm i zachowanej długości powyżej 2 m. Być może są to pozostałości palisady - najwcześniejszych umocnień podgrodzia od południa. Kwestii tej nie da się rozstrzygnąć ze względu na fragmentaryczność odkrycia, wynikającą z wymiarów wykopu.

Teren do wysokości pali okresowo zalewany był wodą, świadczą o tym powtarzające się warstewki piasku zalewowego, odsłaniane podczas eksploracji - warstwa XXVI i XXV.

Na przestrzeni 2 do 2,5 m na północy wykopu zaobserwowano warstwę (XXIV) zawierającą duże ilości spalenizny i pozostałości spalonych konstrukcji drewnianych - są to belki ułożone w kierunku NW-SE oraz kolejne prostopadłe do nich. Trudno stwierdzić, czy są to konstrukcje związane już z umocnieniem podgrodzia, czy też inne budowle na południe od niego.

Na tych warstwach XXIV, XXV, XXVI posadowiono najwcześniejszą - najstarszą fazę wału obronnego. W wykopie 24 odsłonięto 3 fazy umocnień obronnych.

Faza I Wał miał orientację NW-SE. Zaczęto go wznosić najprawdopodobniej po 1086 r. (datacja na podstawie próbek dendrochronologicznych). Do wzniesienia konstrukcji drewnianych użyto różnego rodzaju drewna: dębu, olchy, buka. Związane są z nią warstwy: XX, XXa, XXI, XXII, XXIIa-c, XXIII i XXIIIa.

Posadowiono go na warstwach gliny (warstwy XXa, XXIIb i c), na głębokości: cz. N skrzynia - 1,50 m ppm i cz. S - 2,70 m ppm.

W części północnej wykopu odsłonięto skrzynię drewnianą.

Widoczne są 2 ściany: południowa i zachodnia zachowane do wysokości 7-miu belek. Belki pilotowane były palikami wbijanymi od wewnątrz i na zewnątrz ścian. W narożniku SW belki ścian posiadają zaciosy i połączono je na zrąb. Ściana zachodnia została częściowo zniszczona przez wycięcie 5-ciu belek (prawdopodobnie do wtórnego wykorzystania).

Na południe od narożnika skrzyni, w profilu zachodnim wykopu odkryto, jak się wydaje, zrąb kolejnej skrzyni - widocznych jest 10 kolejnych krzyżujących się belek.

Teren poniżej ściany S skrzyni wyłożono dwoma rzędami belek włożonych na legarach i od południa wzmocnionych hakami. To wzmocnienie powstało przed powstaniem skrzyni, gdyż belki legarów podchodzą pod najniższą z belek ściany S skrzyni. Z czasem ściana ta została wzmocniona przez dostawienie od zewnątrz - w odległości około 50 cm, drugiej ściany (tu zachowały się 4-ry kolejne belki). Prawdopodobnie to dodatkowe wzmocnienie zostało „wymuszone” zalewami wody - ślady piasku zalewowego ze skorupami małż uchwycono przy ścianie pierwszej skrzyni. Przestrzeń między „podwójną” ścianą wyłożono faszyną i zasypano gliną z próchnicą (warstwa XXIIb). Druga ściana skrzyni wsparta została trzema hakami.

Najdalej na południe wysuniętymi konstrukcjami tej fazy wału są grube belki o przekrojach powyżej 20 cm, ułożone równolegle do skrzyni i wzmocnienia, zaopatrzone w zaciosy, w które wchodziły belki ściany prostopadłej, widocznej przy profilu W. Belki wsparte były potężnych rozmiarów hakiem, w rozwidleniu ramion którego wbite były kołki. Haki ustawiono w sposób dwojaki, bądź belki wchodziły w rozwidlone ramiona haka, bądź haki miały w rozwidlonych ramionach wbite pale pilotujące konstrukcje.

Przestrzeń między wzmocnieniem a belkami w części S zajmowało „rumowisko” belek oraz pionowo wbite pale. Wydaje się, że wszystkie te elementy postawione zostały równocześnie z „drugą” ścianą skrzyni. I miały za zadanie zabezpieczyć skrzynię przed podmywaniem przez zalewy wody i rozsuwaniem. Wszystkie konstrukcje na południe od skrzyni uszczelniono zasypując je grubą warstwą gliny a „rumowisko” dodatkową próchnicą (warstwy XXII, XXIIa, XXI).

Wnętrze skrzyni wypełnione było próchnicą ze szczątkami drewna, spalenizną, mierzwą, kamieniami.

Faza II

Faza II wału powstała prawdopodobnie po 1129 r. (datowanie na podstawie próbek dendrochronologicznych). Do budowy konstrukcji drewnianych użyto drewna dębowego i bukowego.

Wiążą się z nią warstwy XIII, XIIIa, XIV, XIVa, XV, XVI, XVIa, XVII, XVIII, XVIIIa-c, XIX i XIXa.

Wał w tej fazie miał inną orientację niż poprzedzający go wał fazy I. Mianowicie biegł w kierunku SW-NE i prawdopodobnie zakręcał na północny wschód otaczając podgrodzie od wschodu, od strony Odry.

Na szczycie wału (w części N wykopu) odkryto również część skrzyni - ściany wschodnią i południową. Skrzynia jest zbudowana z kiepskiej jakości drewna i bardzo słabo zachowana. Belki uszczelnione były mchem i drobnymi kamieniami, od zewnątrz oblepione gliną, co miało znaczenie przeciwpożarowe. Przed rozsuwaniem zabezpieczono je wbijając od zewnątrz pionowe pale.

Belki ścian nie stykają się ze sobą w narożniku SE - raczej nie były przewiązane.

Skrzynia posadowiona została dokładnie nad skrzynią starszego wału, dzieli je tylko kilkucentymetrowa warstewka gliny (warstwa XVIIIa). Wypełniono ją mierzwą z próchnicą, kamieniami, szczątkami drewna, gliną (warstwa XVIII) i przykryto „płaszczem” szarego gliniastego piasku (warstwa XVII) o miąższości 30-40 cm.

Około 3,5-4 m na południe od ściany południowej skrzyni odsłonięto równoległą do niej konstrukcję rusztu. Tworzą ją 4 nakładające się belki, słabo zachowane, rozsuwające się na południe. Prawdopodobnie szybko uległa zniszczeniu, gdyż od północy w odległości zaledwie 20 cm zbudowano kolejny, równoległy ruszt, tym razem solidniejszy, z belek o większej średnicy (do 25 cm), podpierając go od południa wbitym palem. Konstrukcje te wypełniono mierzwą z próchnicą i płatami gliny (warstwa XVI) sięgającą aż na szczyt wału, a następnie oblepiono gliną (warstwy XIV, XIII, XIIIa). Na szczycie wału, gdzie miąższość gliny dochodziła do 60 cm, stwierdzono pozostałości zwęglonych belek ułożonych prostopadle do siebie, warstwy polepy i spalenizny (warstwa XIVa). Są to ślady destrukcji wału podczas pożaru.

Różnica poziomów między szczytem a podstawą wału tej fazy wynosi ponad 3 m (od -2,40 m ppm na S u podstawy do +0,80 m npm - szczyt wału).

Faza III

Na podstawie próbek dendrochronologicznych datacja tej fazy zdaje się nie różnić od fazy II - drzewa użyte do budowy ścięto między 1123 a 1130 r. Były to głównie dęby i jesiony.

Wał zbudowany został również w konstrukcji rusztowej i wypełnionej ziemią (warstwy V, VI, VII, VIIa-c, VIII, VIIIa-c, IX, IXa, X, Xa-b, XI, XII, XIIa-c).

Przebieg konstrukcji drewnianych powiela przebieg wału starszego - II fazy. Prawdopodobnie jednak szczyt wału w tej fazie znajdował się dale na północ, na co zdaje się wskazywać występowanie rusztu nad miejscem, gdzie w fazie II starszej znajdowała się skrzynia.

Analiza stratygrafii wykopu pozwala na wyodrębnienie dwóch podfaz przedzielonych warstwą niwelacyjną gliny (VIIc).

Podfaza starsza: wiążą się z nią warstwy XII do VIII.

Konstrukcje rusztów z nią związane są bardzo słabo zachowane, rozsunęte i noszą ślady pożaru. W części południowej wykopu na poziomie warstwy XI odsłonięto szereg belek o przebiegu N-S będących śladami destrukcji.

Podfaza młodsza: wiążą się z nią warstwy VII do V i konstrukcja dwóch rusztów oddalonych od siebie o 3 m. Obydwa zachowane są do wysokości 6 belek pochyłonych na południe. Nawarstwienia zostały częściowo zniszczone przez wkopy do latryny i obiektu nr I. Strop nie jest czytelny.

Różnica poziomów między warstwą u podstawy a najwyższymi uchwyconymi w wykopie wynosi 3,40 m (-1,70 m ppm na południu wykopu, do +1,70 m npm na północy).

Podsumowanie.

1. Początki osadnictwa na tym terenie pochodzą z około połowy XI wieku, o czym świadczą warstwy poziomów użytkowych z dużą ilością materiału ceramicznego.

2. Niewyjaśnione zostaje zagadnienie, czy pierwszą formą umocnień podgrodzia od południa była palisada. Odkryto wprawdzie pale w części północnej wykopu, jednak ich funkcji trudno dociec.

W wykopie uchwycono 3 fazy umocnień obronnych:

Faza I- powstała po 1086 r. Był to wał o konstrukcji skrzyniowej z zastosowaniem haków do umocnienia konstrukcji, o orientacji NW-SE. Skrzynię od południa osłonięto przez belki ułożone równoległe do niej, a przestrzeń między wypełniono wbitymi palami i wrzuconymi belkami. Całość

wypełniono wbitymi palami i wrzuconymi belami. Całość wypełniono gliną. Jedynie wewnątrz skrzyni zostało zasypane mierzwą z piaskiem i szczątkami drewna.

Faza II- datowana na okres po 1129 r. Orientacja wału uległa zmianie na SW-NE i otaczał on podgrodzie od południa i wschodu. Wzniesiono go również w konstrukcji skrzyniowej, z zastosowaniem rusztów na S od niej. Całość osypano warstwami ziemi i oblepiono gliną. Nosił ślady pożaru.

Faza III - powstała po 1230 r. Wał w tej fazie powielał przebieg wału fazy II. Być może jego szczyt, przebiegał bardziej na północ. Wzniesiono go w konstrukcji rusztowej. Wyróżniono dwie podfazy, starsza nosi ślady spalenia.

Przedstawioną tutaj chronologię wału ustalono w oparciu o datację próbek dendrochronologicznych. Różnica w chronologii II i III fazy jest nieuchwytna, gdyż do budowy obydwu użyto drewna wyciętego między 1223 a 1230 r. Materiał ceramiczny zawarty w warstwach jest mało pomocny w szczegółowych rozwiązaniach, gdyż znajduje się na złożu wtórnym.

Umocnienia w tej części podgrodzia miały zapewne dwójaką funkcję: obronną i przeciwpowodziową. O częstych zalewach wody świadczą warstewki piasku zalewowego w nawarstwieńcach I i II fazy.

Wszystkie nawarstwienia i konstrukcje pochodzą z południowego zewnętrznego stoku wału. Nierozpoznane nadal zostały relacje umocnień z podgrodzem.

Oprócz szczegółowych badań umocnień obronnych nadzorowano prace ziemne w wykopach budowlanych. Dotyczyły one wykopu 25 zlokalizowanego wzdłuż muru zachodniego budynku Kurza Stopka 3-4 od strony podwórza..

Natrafiono tutaj na poziomy niwelacyjny związane z budową kamienicy około 1889 r., kiedy to doszczętnie rozebrano wcześniejsze budowle.

Poniżej uchwycono wkopy do fundamentów murów średniowiecznych z zalegającymi w nich drewnianymi rusztami pod te fundamenty oraz średniowieczną warstwę sprzed zabudowy.

Podczas prac ziemnych wewnątrz budynku Kurza Stopka 3-4, przy rozbiórce muru granicznego z podwórkiem Opłotki 2, w narożniku SE posesji wykonano wykop 25A dokumentując odsłonięte tam nawarstwienia.

Uchwycono tutaj ceglaną posadzkę piwnicy budynku i warstwy podsypki z nią związane oraz warstwy niwelacyjne i pożarowe ze spalenizną. Poniżej zalegała warstwa mierzwy - poziom osadniczy sprzed zabudowy.

Ostatnim wykopem realizowanym na kwartale 12 w 1997 roku był wykop 26. Został wyznaczony na podwórku posesji Nowy Rynek 5, przy murze granicznym z posesją Kurza Stopka 3-4, w narożniku NE.

Jest to latryna drewniana o kształcie niemal kwadratowym, wymiary 180 x 180 cm. Zorientowana na osi N-S, W-E. Konstrukcja drewniana opiera się na czterech palach dębowych ustawionych w narożnikach (wymiar; ca 20 x 22 cm odsłonięta długość do 2,80 m). W palach wycięto pasy o szerokości do 10 cm, w których zamontowano rozpory - belki poziome o szerokości około 10-12 cm (odległość między rozporami 1,20 m), które wzmacniały i stabilizowały konstrukcję. Na zewnątrz pali skonstruowano skrzynię z desek dębowych (wymiar: długość około 180 cm, szerokość 30-40 cm, grubość 5-8 cm). Deski w narożnikach połączone są na zręb.

W ścianie S ostatnia belka rozporowa podparta została od spodu. Zachowało się w ścianach 7-8 desek.

W wypełnisku obiektu (mierzwie) znaleziono oprócz ceramiki, wiele przedmiotów drewnianych: miski toczne i klepkowe, czerpak, fr. dna beczki a także fr. buta skórzanego i szpilkę kościaną.

Obiekt został datowany na okres po 1289 r. (na podstawie próbek dendrochronologicznych).

Kolejnym wykopem realizowanym już w 1998 roku jest wykop 27 usytuowany w podwórku kamienicy Opłotki 2, przy murze granicznym z posesją Opłotki 4. W całości zajmuje go latryna drewniana w kształcie prostokąta o wymiarach 132 x 184 cm. Konstrukcja jej opiera się na skrzyni zewnętrznej zbudowanej z desek dębowych o szerokości 30-35 cm i grubości 6-8 cm. Deski /zachowało się 4-5 w ścianach/ połączone są na zręb. W narożnikach skrzyni od wewnątrz wbite 4 zastrzone pale o średnicach 14-18 cm stabilizujące konstrukcję. Ich długość wynosi 260 - 280 cm i wbite są dużo poniżej ostatnich desek w ścianach. Ściany dodatkowo zostały wzmocnione deskami i palikami

od strony wewnętrznej. Pod wszystkie ściany skrzyni zostały podłożone podkładki w postaci desek i belek.

Wypełnisko latryny stanowiła w części stropowej próchnica z gruzem o miąższości do 30 cm, a następnie mierzwa. Znalaziono w niej dużo materiału ruchomego m. in.: trep drewniany, miski toczone i klepkowe, fragmenty naczyń szklanych, kamionkowych i siwaków.

Wstępnie, na podstawie materiału archeologicznego latrynę można datować na koniec XIV/początek XV wieku. Dokładna chronologia zostanie określona po otrzymaniu wyników analizy dendrochronologicznej.

SZCZEPKOWSKIE ŻALE, st. 1, gm. Raciąż, woj. ciechanowskie, AZP 44-58/7

- ślady osadnictwa kultury łużyckiej ze schyłku epoki brązu
- osada wczesnośredniowieczna (XIII w.)

Ratownicze badania wykopaliskowe, przeprowadzone przez mgr. Zbigniewa Dłubakowskiego („Ignis” Zakład Naukowo-Edytorski s. c.). Finansowane przez EuRoPol GAZ S.A. Przebadano powierzchnię 2200 m²

Stanowisko odkryto w 1998 r., po odhumusowaniu terenu wykonanym w związku z budową gazociągu tranzytowego Płw. Jamał - Europa Zachodnia.

Stanowisko położone jest ok. 1000 m na południe od wsi. Prace wykopaliskowe podjęto w związku z prowadzoną budową gazociągu tranzytowego Płw. Jamał - Europa Zachodnia. Badaniami objęto powierzchnię ponad 22 arów. Odkryto łącznie 23 obiekty. Ich wypełniska wgłębione były w gliniasty piasek calcowy najczęściej na 10-30 cm. Tylko dwa obiekty miały głębokość około 40 cm., a dwa około 60 cm.

Jamy miały w przekroju poziomym zarys owalny, rzadziej zbliżony do czworokąta lub nieregularny. W przekroju miały zarys misowaty, nieckowaty lub nieregularny.

W jednym obiekcie znaleziono wyłącznie ceramikę naczyniową kultury łużyckiej. Pozostałe obiekty zawierały wczesnośredniowieczną ceramikę naczyniową, fragmenty kości zwierzęcych, sporadycznie grudki polepy, fragmenty przedmiotów żelaznych lub krzemienie. W jednym z obiektów znaleziono żelazny grot strzały.

W zachodniej części badanego obszaru natrafiono miejscami na kilkucentymetrowej miąższości warstwę kulturową w postaci ciemnoszarego piasku gliniastego, w którym znajdowały się nieliczne fragmenty nowożytniej i wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej oraz fragmenty przedmiotów żelaznych.

Spośród odkrytych obiektów tylko jeden jednoznacznie interpretować można jako palenisko, siedem obiektów, ze względu na ich wymiary (szerokość 1,4 - 3 m, długość 2,6 - 4,8 m) interpretować można jako pozostałości domostw o bliższej nieokreślonej konstrukcji, pozostałe zaś pełniły zapewne funkcje obiektów gospodarczych, a także jam zasobowych lub odpadkowych.

Najbardziej niejasna jest funkcja trzech obiektów w postaci bruków - skupisk kamieni rozlokowanych mniej więcej w linii prostej i oddalonych od siebie o około 16 - 20 m.

Na podstawie ceramiki naczyniowej osadę wstępnie datować można na XIII w.

Materiały i dokumentacja przechowywane są w PSOZ w Ciechanowie.

Wyniki badań publikowane w serii publikacji finansowanej przez EuRoPol GAZ S. A.

Badania nie będą kontynuowane.

SZCZEPKOWSKIE ŻALE, st. 2, gm. Raciąż, woj. ciechanowskie, AZP 44-58/8

- ślady osadnictwa kultury łużyckiej ze schyłku epoki brązu
- osada wczesnośredniowieczna (XIII w.)

Ratownicze badania wykopaliskowe, przeprowadzone przez mgr. Zbigniewa Dłubakowskiego („Ignis” Zakład Naukowo-Edytorski s. c.). Finansowane przez EuRoPol GAZ S.A. Przebadano powierzchnię 900 m²